

Arkusze diagnostyczny do oceny programów nauczania i podręczników

I. Kryteria wyboru programu nauczania¹

Wybierając określony program nauczania trzeba zwrócić koniecznie uwagę na opracowany do tego programu podręcznik i ocenić również przydatność programu wraz z podręcznikiem, tzn. ocenić podręcznik i sprawdzić zgodność ocen za podręcznik i program. Dopiero ta ocena ma być wyznacznikiem odrzucenia bądź wyboru określonego programu i podręcznika.

Dokonujemy tego na protokole stanowiącym załącznik do kryteriów wyboru programu i podręczników do nauczania.

Na każde z n/w pytań nauczyciel odpowiada w skali 1-5, gdzie:

5- bardzo dobry,

4- dobry,

3- dobry z konieczności,

2- szkoda czasu,

1- strata papieru na wydruki

Następnie sumuje oceny i wylicza średnią za wszystkie kryteria.

Nazwa kryterium	L.p.	Zakres oceny (oczekiwania)	Ocena
Program nauczania ogólnego szkoły podstawowej i gimnazjum zawiera:	1.	szczegółowe cele kształcenia i wychowania,	
	2.	treści zgodne z treściami nauczania zawartymi w podstawie programowej kształcenia ogólnego	
	3.	sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania, z uwzględnieniem możliwości indywidualizacji pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany	
	4.	opis założonych osiągnięć ucznia, a w przypadku programu nauczania ogólnego uwzględniającego dotychczasową podstawę programową kształcenia ogólnego - opis założonych osiągnięć ucznia z uwzględnieniem standardów wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów, określonych w przepisach w sprawie standardów wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów	
	5.	propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia	
Program wychowania przedszkolnego, oddziału przedszkolnego, nauczania ogólnego szkoły podstawowej i gim-	6.	zgodny z koncepcją pracy szkoły	
	7.	zgodny z Podstawą programową	
	8.	zgodny ze stanem wiedzy zakresu danego przedmiotu, poprawny merytorycznie	
	9.	poprawny z punktu widzenia dydaktycznego	
	10.	przydatny pod względem dydaktycznym	

¹ Źródło: Angiel J., 2003. Kryteria wyboru programów i podręczników – zaproszenie do dyskusji. [W:] Geografia w Szkole, nr 1, s. 47-50

nazjum jest poprawny pod względem merytorycznym i dydaktycznym, w tym:	11.	eksponuje walory wychowawcze	
	12.	napisany poprawnym językiem	
	13.	dotyczy co najmniej jednego etapu edukacyjnego	
Konstrukcja programu	14.	klarowne cele operacyjne, zgodne z zakładanymi osiągnięciami	
	15.	logiczny układ treści	
	16.	wyraźna koncepcja autorska	
	17.	pełna struktura (wszystkie elementy programu)	
	18.	uwzględniono zasadę stopniowania trudności	
	19.	budowa programu umożliwiająca jego dopasowanie do programu szkoły (także do jej specyfiki) poprzez nauczycielskie modyfikacje	
Zadania szkoły (w tym nauczycieli)	20.	zgodny z celami (zadaniami) szkoły	
	21.	wpisuje się w program wychowawczy szkoły	
	22.	zawiera elementy ścieżek edukacyjnych (cele, treści, osiągnięcia uczniów)	
	23.	realny z punktu widzenia zasobów szkolnych (biblioteka, środki dydaktyczne, infrastruktura itp...)	
	24.	skorelowany z celami, treściami kształcenia w ramach innych przedmiotów.	
3. Oczekiwania nauczycieli	25.	zgodny z koncepcją pracy nauczyciela	
	26.	umożliwia racjonalne planowanie pracy	
	27.	zawiera cele możliwe do zrealizowania w danym zespole uczniowskim	
	28.	jest elastyczny, dający możliwość dostosowania do poziomu intelektualnego uczniów	
	29.	zapewnia możliwość pracy z uczniami zarówno słabszymi, jak i zdolnymi	
	30.	wspiera predyspozycje zawodowe nauczyciela	
	31.	materiał nauczania związany jest z sytuacjami życiowymi	
	32.	umożliwia zastosowanie różnych form i metod pracy, w tym głównie aktywizujących	
	33.	łączy elementy kształcenia przedmiotowego z elementami (celami) wychowawczymi	
	34.	wskazuje rozwiązania wariantowe	
	35.	posiada komplementarną obudowę (w tym pakiet metodyczny)	
	36.	planowane osiągnięcia uczniów są możliwe do uzyskania	
	37.	proponuje różne sposoby oceniania rozwoju ucznia w odniesieniu do jego wiedzy, umiejętności, postaw	
	38.	prezentuje różne narzędzia pomiaru osiągnięć uczniów	
	39.	pozostawia margines swobody działania	
Potrzeby uczniów	40.	w programie widoczny nacisk na podmiotowość ucznia	
	41.	gwarantuje rozwój zainteresowań, niezbędnych umiejętności i twórczych postaw	
	42.	nie przeładowany i nie preferuje wiedzy	

	43.	kładzie nacisk na kształcenie umiejętności przydatnych w życiu	
	44.	prezentuje świat holistycznie	
	45.	uwzględnia odniesienie wiedzy i umiejętności do realiów otaczającego świata	
	46.	przedstawia problematykę w różnych perspektywach przestrzennych i czasowych	
	47.	umożliwia samokontrolę i samoocenę	
	48.	odpowiednio wartościuje rzeczy i zjawiska	
Potrzeby (specyfika) lokalnego środowiska	49.	uwzględnia różnorodność i specyfikę lokalnego środowiska przyrodniczego, społecznego i kulturowego	
	50.	jest dostosowany do różnych warunków społeczeństwa lokalnego	
	51.	wykorzystuje możliwości (zasoby) szeroko pojętego środowiska lokalnego	
Inne ważne kryteria	52.	widoczna jest w nim specyfika ujęcia problematyki danego przedmiotu nauczania	
	53.	problemy rozpatrywane w różnych skalach przestrzennych i czasowych,	
	54.	uwzględnia zajęcia terenowe	
	55.	łączy edukację przedmiotową z edukacją prozdrowotną, ekologiczną, regionalną, obywatelską, europejską i In.	
Średnia ocen ze wszystkich kryteriów			

II. Kryteria wyboru podręcznika

Na każde z w/w pytań nauczyciel odpowiada w skali 1-5, gdzie:

- 5- bardzo dobry,**
4- dobry,
3- dobry z konieczności,
2- szkoda czasu,
1- strata papieru na wydruki

Następnie sumuje oceny i wylicza średnią z każdej grupy kryteriów.

Nazwa kryterium		L.p.	Zakres oceny (oczekiwania)	Ocena
Czy podręcznik realizuje podstawowe funkcje podręcznika:	Funkcja informacyjna (obszar wiedzy)	1.	zaprezentowanie uczniowi wiadomości w zakresie przewidzianym przez program w odniesieniu do informacji słownych i ikonograficznych	
	Funkcja motywacyjna (wspierająca rozwój ucznia i pobudzająca do pracy nauczyciela)	2.	zachęcająca do zdobywania wiedzy i umiejętności, np. odkrywania zjawisk, procesów, prawidłowości i dostrzegania między nimi zależności	
	Funkcja ćwiczeniowa - polecenia, instrukcje (doskonaląca, kształcąca sprawności - obszar umiejętności)	3.	dobrze podręczniki zachodnie mają rozbudowany blok ćwiczeniowy, dają szansę wykonania zadań uczniom o różnym poziomie intelektualnym. Zadania te są zhierarchizowane, np. wg taksonomii Blooma - dla słabszych, mocniejszych i „alpinistów”	
		4.	każdy dobry podręcznik w bloku ćwiczeniowym rozwija w sposób zaplanowany cztery podstawowe umiejętności - mówienie, słuchanie, czytanie i pisanie (należy jednak zapytać, jaka jest ich hierarchia)	
	Funkcja transformacyjna - przekładająca treści przedmiotowe na działania (obszar umiejętności).	5.	czy podręcznik pokonuje bierność ucznia? Czy wspiera nauczyciela w tych zabiegach, tzn. aranżuje działania w klasie?	
		6.	czy podręcznik oprócz kształcenia tych czterech umiejętności angażuje, zaprasza ucznia do działania i aktywności? Czy uczy procedur działania?	
		7.	czy umiejętności i wiedza dadzą się zastosować w codziennym życiu? Kto np. pisze cyrograf albo kto pisze manifesty? Po co?	
	Funkcja kontrolna (korygująca, korektywna - obszar	8.	czy uczeń chory może pracować sam, czy nie obejdzie się bez nauczyciela?	

	umiejętności) - tzw. wzmocnie- nie pozytywne - poprzez pytania i powtórzenia, utrwalenia, na- wiązania, odnie- sienia i syntezy			
	Funkcja samo- kształceniowa (obszar umiejęt- ności) - związa- na z treściami uzupełniający- mi, wypełniają- cymi, rozszerza- jącymi - zachęta dla uczniów poprzez cieka- wostki, różno- rodność mate- riałów (np. po- pularnonauko- wych), pokazy- wanie nowocze- snych źródeł informacji.	9.	czy w podręczniku jest zawarta wiedza ? Jak jest podana? Jaka to wiedza?	
		10.	czy kształtuje umiejętności ? Jak są kształtowane? Jakie to umiejętności?	
		11.	czy jest poruszona problematyka zwią- zana z postawami ? Jak podręcznik mó- wi o postawach? Jakie postawy są repre- zentowane?	
		12.	co akcentuje podręcznik? Co jest priory- tetowe?	
		13.	w jaki sposób połączono te trzy powyż- sze elementy?	
Podręcznik musi mieć odniesie- nia do "Podstawy programo- wej"		14.	czy widoczne są w tym podręczniku <i>zadania szkoły, cele szkoły, cele przedmio- tu i specyficzne zadania przedmiotu</i> ?	
		15.	czy są w niego wpisane zadania wycho- wawcze? Czy wychowanie odbywa się jedynie przez sztukę (tematyka dzieł literackich, "czysty" kontakt z arcydzie- łami)?	
		16.	czy wszystkie zapisane w programie cele są zawarte w podręczniku, czy tylko nie- które, wybrane? Czy nie dominują w nim, mimo deklaracji programu, cele przedmiotowe?	
Pytania merytoryczne		17.	czy uczeń i jego potrzeby to główne war- tości dla twórców podręcznika? Jaki typ tekstów podręcznik wykorzystuje, do kogo są one adresowane i jaka jest za- kładana wiedza odbiorcy?	
		18.	czy wyraźne jest podmiotowe podejście do ucznia? W jaki sposób się to uwi- dacznia (typ poleceń), do kogo i w jaki sposób zwracają się autorzy? Czy styl i forma podręcznika są życzliwe i przy- jazne?	

19.	czy autorzy zachowali prawdę o świecie? Czy podręcznik nie jest zbyt "ponury" lub "przesłodzony", czyli naiwny? Czy napisany jest językiem komunikatywnym dla ucznia w danym wieku?	
20.	czy podręcznik powstał w odniesieniu do konkretnego programu nauczania, czy do wszystkich, co się niestety zdarza?	
21.	czy zakres treści jest odpowiedni dla tego programu?	
22.	czy podręcznik w należyty sposób kształtuje umiejętności przedmiotowe?	
23.	czy podręcznik należycie respektuje umiejętności kluczowe, takie jak praca w grupie, twórcze rozwiązywanie problemów, uczenie się, skuteczne komunikowanie się, wykorzystanie środków technicznych, np. technologii informacyjnej (z zadań ogólnych szkoły)?	
24.	czy podręcznik proponuje zadania rozbudzające aktywność poznawczą ucznia, czyli tworzenie, poszukiwanie, przeprowadzanie badań, doświadczeń, stawianie pytań, wartościowanie zjawisk, ocenianie? Czy uczy dokonywania wyboru?	
25.	czy uczy technik oraz strategii uczenia się? Czy wyposaża w narzędzia do uczenia się?	
26.	czy motywuje do uczenia się? W jaki sposób (np. czy proponuje moralizatorstwo typu "należy się uczyć", czy po prostu uczy tychże technik pracy)?	
27.	czy daje gotowe odpowiedzi, czy zaprasza do dialogu?	
28.	czy zawiera pytania otwarte czy zamknięte, zaczynające się od słowa "czy"? Czy nie manipuluje się potencjalną odpowiedzią, jak np. w pytaniach typu: "Dlaczego Adam Mickiewicz wielkim poetą był?"	
29.	czy pozwala na pracę zróżnicowaną (wielowariantową) co do sposobów dochodzenia do rozwiązań i co do form pracy (praca grupowa, zindywidualizowana)?	
30.	czy pozwala na pracę metodami aktywizującymi?	
31.	czy pozwala na stosowanie indywidualnych technik pracy, tzn. czy uczy uniwersalnych procedur rozwiązywania problemów?	

	32.	czy podręcznik narzuca wizję świata, czy pomaga ją poznać i tworzyć?	
	33.	jaka to "wizja świata" - uproszczona, naiwna, skomplikowana, katastroficzna, artystowska, wyobcowana, z punktu widzenia dorosłych czy ucznia?	
	34.	czy autorzy świadomi są programu ukrytego, świadczącego o ich postawie filozoficznej, wartościach, typie dydaktyki, aspektach psychologicznych?	
	35.	kim są autorzy? Czy podręcznik jest efektem pracy indywidualnej czy zbiorowej? Czy został napisany przez praktyków czy teoretyków, profesorów wyższych uczelni czy ludzi związanych z przemianami edukacyjnymi?	
	36.	czy możliwe jest dotarcie do poglądów autorów? Czy istnieją jakieś inne ich dokumenty, w postaci ich deklaracji, prac metodycznych, publikacji? Czy są one zgodne z tym, co jest zawarte w podręczniku? Czy można porozmawiać z autorem, wyjaśnić wątpliwości, pytać, korespondować? Czy odbiorca jest partnerem dla autora podręcznika?	
Kompozycja – budowa	37.	czy podręcznik jest nowoczesny? Jak pokazuje przeszłość i jak mówi o przyszłości? Czy respektuje przemiany cywilizacyjne	
	38.	czy w podręczniku mówi się prawdę o świecie? Jak ukazuje się ważne role społeczne? Jak przedstawia się relacje kobieta - mężczyzna, stary - młody, chory - zdrowy, biały - czarny, Polak - obcy?	
	39.	czy podręcznik ma wyraźną, czytelną kompozycję i układ rozdziałów?	
	40.	czy rozdziały są spójne i dobrze skomponowane wewnętrznie? Czy rozdział to tylko zbiór tekstów, jak w tradycyjnych podręcznikach? Czy zawiera miniantologię? Czy teksty są zgrupowane wokół rodzajów literackich? Czy podręcznik ma charakter wyłącznie antologii tekstów? Czy jeżeli jakieś treści zostaną pominięte, będzie można powrócić do nich w latach następnych?	
	41.	czy posiada spis treści, wyraźnie prezentujący budowę podręcznika uczniowi?	
	42.	czy po książce trzeba "skakać", czy też można zachować pewien spiralno-liniowy układ ze względu na przyrost wiedzy i umiejętności ucznia?	

	43.	czy podręcznik ma kompozycję otwartą czy zamkniętą? Czy można go indywidualnie, według potrzeb, poszerzać i rozbudowywać?	
	44.	czy teksty zamieszczone w podręczniku powinny się w nim znaleźć, czy raczej powinno się je wypożyczać osobno?	
	45.	w jaki sposób polecenia są związane z tekstem (czy wypełniają miejsce pod tekstem, czy też wynikają z niego, interpretują, wspomagają rozumienie)? Do kogo są adresowane te polecenia? Po- zornie do ucznia, a w sposób ukryty do nauczyciela, czy może wyłącznie do ucznia? Jakim językiem są napisane? Czy ich struktura komplikuje się w miarę przyrostu wiedzy i umiejętności ucznia (od konkretnego do analizy i interpretacji zjawiska)?	
	46.	gdzie znajdują się polecenia: na końcu podręcznika czy po każdym tekście lub po pewnych całościach? Co daje każde z takich rozwiązań? Czy nauczyciel jest świadomy zalet i wad każdego z tych układów? Co lubi jako polonista? Co poszczególne rozwiązania dają nauczy- cielowi, a co uczniowi? W jaki sposób poszczególne pytania warunkują sytuację dydaktyczną? Czy pytania dotyczą tylko sprawdzania wiedzy, czy pobudzają do myślenia?	
	47.	czy podręcznik przełamuje skutecznie złą tradycję w tym zakresie?	
	48.	czy podręcznik sprzyja nauczycielowi? Czy pozostawia miejsce na wybór me- tod, zachęca do pracy, pozwala być twórczym, samodzielny i niezależ- nym?	
	49.	czy podręcznik uwzględnia w sposób jawnie założony integrację, korelację i tzw. ścieżki międzyprzedmiotowe, czy też odżegnuje się od nich, uznając nad- rzędność i czystość uniwersyteckiej dys- cypliny naukowej?	
	50.	które ścieżki akcentuje i czy akurat te ścieżki są ważne dla danego przedmiotu? Czy wpisują się w dobrą tradycję tego przedmiotu? Czy jest to ważne ze względu na specyfikę przedmiotu?	
	51.	czy podręcznik zawiera zadania przypo- minające niektóre zadania egzaminacyj- ne? Czy pomoże przygotować ucznia do	

		egzaminu, czy też potrzebne będą kolejne książeczki w rodzaju "Korepetycje - jak dobrze zdać egzamin"?	
	52.	czy podręcznik wspiera nauczyciela w działaniach wychowawczych? Co mówi się w nim o postawach? Jakie i czyje to postawy oraz wartości? Czy podręcznik pozwala na otwarty dialog? Czy buduje i wspiera autorytet nauczyciela?	
Wybór programu a praca z podręcznikiem	53.	jaką pomoc podręcznik zapewnia w trakcie pracy?	
	54.	czy podręcznik dla ucznia zostaje wsparty podręcznikiem dla nauczyciela?	
	55.	jaki jest ten podręcznik? Czy zawiera wyłącznie gotowce, czyli konspekty lekcji?	
	56.	czy rozwija nauczyciela? Czy zawiera niektóre pomoce dydaktyczne?	
	57.	czy znajduje się w nim opis metod, nie zaś ich wyliczenie?	
	58.	czy proponuje system (model) oceniania, np. ocenę pracy grupy czy ocenianie wspierające?	
	59.	czy podręcznik wspiera lub tworzy określony system oceniania?	
	60.	czy jest w nim podana bibliografia?	
Pytania dotyczące strony edytorskiej i typograficznej podręcznika... oraz estetycznej	61.	czy podręcznik jest nowoczesny edytorsko?	
	62.	czy zachowano staranność edytorską, dbając o dobrą, wzmocnioną oprawę, dobry jakościowo papier? Ile lat można korzystać z tego podręcznika (minimum trzy lata)?	
	63.	czy stanowi konkurencję dla innych książek i publikacji młodzieżowych nie będących podręcznikami?	
	64.	czy posługuje się kodami zrozumiałymi dla współczesnej młodzieży?	
	65.	czy ilustracje są atrakcyjne (bez schlebienia młodzieży)? Czy jest możliwe otrzymanie próbki podręcznika, egzemplarza pokazowego, by zapytać młodzież o zdanie?	
	66.	czy ilustracje są monotonne w postaci jednorodnych ozdorników? Czy stanowią dobre źródło informacji?	
	67.	czy obok ilustracji zamieszczono wykresy, tabele, schematy, zdjęcia (czarno-białe, kolorowe), grafiki, kolaże?	
	68.	czy pojawiają się wyróżnienia tekstu - np. rozstrzelenia druku, wytłuszczenia, żywa pagina, kolorowe tło dla definicji,	

		kolorowe marginesy dla podkreślenia spójności rozdziału?	
69.		czy oznaczniki typu ••• i wiele innych są czytelne, potrzebne? A może "słoneczka" lub "listki koniczynki" wyglądają naiwnie w książce dla dwunastolatka?	
70.		czy w podręczniku nie znajdują się ćwiczenia zajmujące jedynie wolne miejsce na stronach (wypełniacze, "zapchajdziury", puste, poliniowane miejsca)? Ile jest takich ćwiczeń? Czy ich obecność jest rzetelnie umotywowana?	
71.		jak prezentowane są teksty literackie, zwłaszcza poetyckie? Po kilka na stronie czy wielokolumnowo, upchane na stronie ze względu na źle pojętą oszczędność?	
72.		czy wielkość podręcznika dostosowana jest do sposobów jego użytkowania? Jaki rozmiar mają typowe podręczniki dla tego etapu kształcenia?	
73.		ile tekstów proponuje się uczniowi - 150 czy 50? Ile jest się w stanie omówić?	
74.		czy format książki jest poręczny, np. czy mieści się ona w typowej uczniowskiej teczce? Czy format jest typowy czy dziwaczny? Jaki jest stosunek długości książki do jej szerokości?	
75.		ile stron ma książka? Czy jest ciężka?	
76.		czy książka dobrze się otwiera?	
77.		czy na jej stronach nie odbija się światło (czy papier jest matowy)? Czy można pracować z nią przy sztucznym świetle?	
78.		czy czcionka odpowiada percepcji wzrokowej ucznia w tym wieku? Czy zastosowano różny typ liternictwa (różny typ liter dla różnych partii tekstu), różny krój i różną wielkość czcionek? Czy druk jest czytelny? Czy teksty poetyckie są inaczej rozmieszczone na stronie niż teksty epickie lub komentujące (różne czcionki albo tło)?	
79.		czy kompozycja książki jest przemyślana pod kątem stymulacji zmysłowej i odbioru świata?	
80.		czy dominuje słowo, czy też jest ono równoważne z obrazem? Jakich kodów ikonicznych użyto? Czy są one bliskie młodzieży, dzieciom? Jak wprowadzane są kody znane dorosłym?	
81.		czy podręcznik jest piękny, kolorowy i harmonijny pod względem struktury?	

		Czy nie ma przewagi jednego, natrętnego koloru?	
	82.	czy nie deformuje się zmysłu estetycznego? Czy proponuje się kontakt ze sztuką? Czy podręcznik pełni rolę ukrytego albumu? Czy widać w nim przyszłowiową piętę Ikara? Czy prezentuje zjawiska kultury niskiej (masowej) także pod względem ikonicznym i czy wartościuje je?	
	83.	czy podoba się Państwu?	
	84.	czy podoba się uczniom? Jak wypowiadają się o nim rodzice?	
	85.	co myślą inni nauczyciele? Co myślą o nim nauczyciele przedmiotów takich jak sztuka, historia czy pokrewnych? Co myślą o nim nauczyciele przedmiotów niespokrewnionych (przyrodnicy, wuefista)?	
	86.	ile kosztuje podręcznik i czy przy jego zakupie stosowane są rabaty?	
	87.	ile kosztują inne podręczniki tego typu?	
	88.	czy wydawnictwo jest wydawnictwem uznanym (znanym) na rynku, gwarantującym swoim autorytetem pojawienie się kolejnych części?	
Średnia wszystkich ocen			

Wyszki, dn. ....

Karta oceny programu nauczania lub podręczników

Oceny dokonał nauczyciel bądź zespół w składzie:

1. ....- nauczyciel .....
2. ....- nauczyciel .....
3. ....- nauczyciel .....

Oceniono programy lub podręczniki, które uzyskały następujące oceny:

L.p	Nazwa programu lub podręcznika	Autor i wydawnictwo	Nr dopuszczenia MEN	Ocena
1.				
2.				
3.				